

Keywords: intellectual mysticism, religious mysticism, pantheism, "German" ("Upper-Rheine") mysticism, the project of interiority (innerlichkeit), hierarchical type of religious tradition, univocation.

УДК 291.1

Чорноморець Ю. П.

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ КАНОНІЧНОЇ ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Нова ситуація після Революції гідності, під час кризи на Сході України, після смертей предстоятеля УПЦ МП митрополита Володимира і глави УАПЦ митрополита Мефодія зумовлює необхідність пошуку нових моделей державної політики у релігійній сфері з огляду на нові можливості щодо створення канонічної Помісної Православної Церкви в Україні.

Ключові слова: релігійна свобода, національна безпека, помісна церква, вселенське православ'я, українське православ'я.

Актуальність дослідження пов'язана передусім із цілою множиною проблем, що постали після консервативного і проросійського повороту в діяльності УПЦ МП, який було здійснено через місяць після обрання нового предстоятеля цієї церкви. Крім того, в умовах протистояння з Росією активність православних проросійських активістів, бурхлива антиукраїнська діяльність РПЦ на міжнародній арені не можуть не викликати занепокоєння. Не лише для суспільства, але і для держави очевидні неможливість збереження єдності УПЦ з Москвою та збереження стану невизнання і роз'єднання УПЦ КП та УАПЦ.

Попередні проекти творення канонічної Помісної Православної Церкви в Україні є застарілими через зміну як церковних, так і геополітичних реалій, які відбувалися у зв'язку із Революцією гідності та кризою на Сході. Лише частково можуть бути враховані останні проекти О. Сагана та С. Здіорука, а також наші власні пропозиції минулого часу.

Завданням нашої статті є аналіз актуального стану українського та світового православ'я, а також дослідження можливих варіантів стратегій творення канонічної Помісної Православної Церкви в Україні.

Перш ніж аналізувати шляхи творення канонічної Помісної Православної Церкви в Україні, необхідними видаються ряд пропозицій щодо загального характеру політики у релігійній сфері.

Загальні засади державної політики в релігійній сфері

Державна політика у релігійній сфері при будь-якому розвитку подій повинна (1) спиратися на правові засади (церкви не звільнені від правової відповідальності), (2) служити збереженню та розвитку партнерських відносин у трикутнику "державо-громадянське суспільство-церкви", (3) сприяти зміцненню релігійної толерантності та миру в Україні, (4) запобігати порушенню прав вірних і релігійних організацій.

Це означає, що ще до публічної чи неопублічної постановки питання про необхідність сприяння створенню канонічної Помісної Православної Церкви в Україні необхідно мати певну чітку правову та ідейну політику, яка б сприяла виживанню і розвитку української держави й суспільства.

Вже на цьому базовому рівні "наведення порядку" необхідними є кілька обов'язкових

кроків.

1. Припинення підривної діяльності цілого ряду релігійних діячів щодо України, оскільки їх дії несуть ознаки державної зради. Не може надалі продовжуватися ситуація, коли релігійні діячі виступають свідомо чи несвідомо у ролі агентів антиукраїнських інтересів та політики сусідніх держав. Перш ніж ставити питання про відповідальність організацій, необхідно виявити принципівість у питанні особистої відповідальності. Індивідуальні публічні та неpubлічні санкції щодо осіб, пійманих на антиукраїнській діяльності, відразу підвищать як відповідальність, так і патріотизм всього релігійного середовища. Якщо ж таких санкцій не буде, то релігійні діячі розраховуватимуть на власну безвідповідальність, і звеличення Януковича владикою Павлом Лебедем буде згадуватися як прекрасний сон на фоні систематичних зрад інтересів української держави та суспільства.

2. Церкви, що входять до Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій, бажають визнання їх ролі як лідерів громадянського суспільства та переходу до партнерської моделі відносин держави хоча б із основними традиційними церквами. Збереження релігійної свободи за діючою американською моделлю цілком можливе, якщо партнерські відносини розвивати за німецькою моделлю. Навіть якщо застосувати лише окремі елементи партнерства у соціальній політиці, освіті, капеланстві – церкви відчують, що держава зацікавлена у їх суспільній патріотичній активності та будуть намагатися її систематично виявляти. При цьому перед релігійним середовищем необхідно поставити чітке завдання досягнення стабільного миру та партнерства між самими церквами як попередню умову реалізації партнерських відносин в Україні. Необхідно чітко відмежуватися від всіх намагань церков піти за російською моделлю. Держава повинна чітко вказати, що основним партнером для неї є Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій, а не окремі церкви (як то маємо у Росії). Отже, умовою можливості є відкритість церков до української держави та одна до одної. Також необхідно досягти того, щоб відкритість церков одна до одної були загальнонаціональними, і регіони не мали власної релігійної політики дискримінаційного характеру.

3. За роки незалежності загальна релігійна толерантність як керівництва церков, так і рядових вірних виросла на кілька порядків, що фіксувалося соціологією. Радикальні елементи були витіснені на маргінес у кожній із церков. Відповідні процеси були не лише результатом свідомої державної політики уникнення релігійних конфліктів початку 1990-х та доброї волі основних церков. Значну роль відіграло запровадження курсу релігієзнавства в університетах країни як обов'язкового предмету. Студенти дізнавалися, що інші релігії та церкви не такі вже страшні та чужі, що їхні власні церкви не такі вже ідеальні. Знищення обов'язкового вивчення релігієзнавства відразу радикалізувало погляди української молоді, і вона сьогодні і словом, і ділом виявляє готовність до силових протистоянь навколо храмів. Підміна боротьби за Україну боротьбою за храми – з одного боку. Формування примітивної психології “наших б'ють” та готовність захищати свій храм чи свою ідентичність у протистоянні Україні як цілому – з іншого боку. Це вже пряма загроза релігійному миру та національній безпеці взагалі, загроза потрапити під звинувачення у придушенні релігійної свободи і втратити міжнародну підтримку (лише через кілька десятків чи сотень культових споруд!). Таким чином, повернення до практики обов'язково викладання релігієзнавства повинно бути кроком до зміцнення культури толерантності. Також сьогодні у п'ятому класі школи викладається вдалий курс етики, який у шостому як продовження має курс громадянської етики, що є занадто складним, і за змістом матеріалу може сприйматися лише у восьмому класі. Впровадження у шостому і сьомому класах дворічного курсу “Народи та релігії України” могло б також стати радикальним запобіжником проти можливості релігійних конфліктів в Україні.

4. Для уникнення порушення прав віруючих і релігійних організацій необхідно зробити відповідальні за державну політику в релігійній сфері органи проактивними, відкинувши модель пасивності, яка сформувалася в останні роки. Висунення на посади активних державних діячів, котрі вболівають за стан розвитку українських церков та відстоюють їхні інтереси, що суголосні інтересам всього українського суспільства – нагальна необхідність.

Загальне оздоровлення релігійної політики держави має бути надійним фундаментом для формування спеціальної релігійної політики зі сприяння формуванню канонічної Помісної Православної Церкви в Україні.

Внутрішньоукраїнські перепони на шляху формування канонічної Помісної Православної Церкви в Україні

Внутрішні труднощі українського православ'я мають системний характер і їх вже майже неможливо здолати. Українське православ'я переживає драматичні часи, оскільки відкинута на початок 1990-х.

1. Консервативний предстоятель УПЦ, який не розуміє необхідності реформ як для більшої християнізації, так і для українізації УПЦ МП.

2. Існує абсолютне несприйняття такого предстоятеля та його політики з боку УПЦ КП та УАПЦ.

3. Існує і наростає глибока образа більшості єпископату УПЦ на УПЦ КП за втручання у хід церковних виборів в 2014 р., захоплення храмів, небажання будь-чим поступитися на таємних перемовинах, які мали місце.

Найбільш трагічним для історії українського православ'я є повне згортання курсу на фактичне утвердження повної самостійності УПЦ та її поступову українізацію.

1. Новий предстоятель не розуміє необхідності українізації – для нього національні розділення є не благословенням Божим, а наслідком гріхопадіння. При цьому дивним чином на русифікацію закривають очі, бо вона асоціюється із “єдністю”, а українізацію вважають гріхом, недоречною чи передчасною, бо вона “веде до розділення”.

2. Патріарх Кирило восени 2014 р. проголосив, що патріарх московський залишиться патріархом для всіх земель північніше території давньої Візантії, і жодні державні суверенітети не будуть враховуватися. Це фактично в завуальованій формі оголошення нового ідейного “хрестового походу” на Україну (минулий у 2009 р. почався із такої самої ідеї “патріарха північних країн”, розгорнувся в пропаганду “русміра”, а завершився “православним” тероризмом на Донбасі).

3. Для публічного чи непублічного протистояння патріархові Кирилу новий предстоятель УПЦ немає ні світоглядного, ні особистого потенціалу. Він навіть не може впливати на єпископат, який його вибрав, а тим більше не може об'єднати його у тихому чи відвертому протистоянні Москві.

4. Також митрополит Онуфрій не здатний мінімізувати будь-які антиукраїнські тенденції в середовищі єпископату, священства, мирян. Усі антиукраїнські сили – це або недоторкані “свої”, або терпимі “чужі”.

5. Українофільська ідея в УПЦ дискредитована повністю її носіями, оскільки вони або вважаються деструктивними елементами (митрополит Олександр Драбинко), або аморальними особами (єпископи, які підтримували його та митрополита Симеона Вінницького партію на виборах), або і тим, і іншим (архімандрит Віктор Бедь).

6. Помірковане крило “реалістів”, яке згрупувалося навколо митрополита Антонія, було розчароване тим, що держава перед виборами надала підтримку партії Симеона і Драбинка. Це додало лише кілька голосів кандидатурі Симеона, але сприяло тому, що більше десяти консерваторів перейшли у табір прихильників Онуфрія. Тепер партія митрополита Антонія не бачить причин, чому вона мала б бути проукраїнською або “прогресивно реалістичною”, і

поступово пристосовується до консервативної та пасивної політики митрополита Онуфрія, дрейфує до повного пристосування з реаліями РПЦ, а не України. У вересні 2014 р. митрополит Онуфрій прийняв рішення про те, що УПЦ в оперативному управлінні буде керуватися вказівками з Москви і проводити відповідну політику. Митрополит Антоній і його партія у тому ж вересні вирішили, що вони залишаться до кінця із таким промосковським митрополитом Онуфрієм. Таким чином, розрахунки митрополита Олександра Драбинка про те, що будь-який предстоятель УПЦ буде змушений проводити проукраїнську лінію та Онуфрій зміниться на краще, – виявилися грубою помилкою його і народного депутата Андрія Деркача.

7. Особливо трагічним є те, що єпископат УПЦ КП (крім вл. Євстратія) і єпископат УАПЦ були готові сприйняти митрополита Антонія як предстоятеля єдиної канонічної Помісної Православної Церкви в Україні. Брудна виборча кампанія, скандали в УПЦ, наступний “поворот до промосковського курсу” повністю підірвали такі перспективи. Такої ж згоди щодо кандидатур митрополита Онуфрія, владик Симеона, Олександра чи когось ще з УПЦ – не було і не буде.

8. Безпомічність держави на Сході не сприяє патріотизму й оптимізму всіх єпископів. Наростає невдоволення у всіх церквах тим фактом, що держава бажає, щоб церкви виконували корисну для України суспільну роботу, але при цьому сама держава систематично недопрацює, наприклад, у забезпеченні армії чи захисті національних інтересів. Також для церковних діячів незрозуміло, чому держава не здійснює офіційного провадження проти єпископа Лонгіна, який закликав до антидержавних дій, а сама повинна реагувати. Вчинені злочини за світським законодавством мають за світським законодавством і розбиратися, а церква від держави відділена у цьому відношенні.

9. Після публічних демаршів, які мали ознаки образи національної гідності українців, УПЦ КП та УАПЦ не бажають єдності з УПЦ як інституцією, але повністю утвердилися в думці, що Україні слід розбудовувати власну помісну церкву на основі УПЦ КП, досягаючи її визнання зі сторони Константинопольського патріархату.

Зовнішньополітичні перепони на шляху формування канонічної Помісної Православної Церкви в Україні

Зовнішні труднощі пов’язані з тим, що історичний час у релігійній сфері працює проти українського православ’я.

1. Константинопольський патріарх бажає провести восени 2016 р. Всеправославний собор і частково реформувати православ’я. Щоб підштовхувати церковну й світську Москву до позитивної політики щодо Всеправославного собору, патріарх Варфоломій, з одного боку, погрожує втручанням в українські справи, а з іншого, постійно зраджує українські інтереси. Також патріарх змушений демонструвати певну активність відносно України, щоб не втратити українську діаспору.

2. Якщо б Константинопольський патріарх надав канонічну автокефалію УПЦ, УПЦ КП чи об’єднаній українській церкві (на що за грецьким тлумаченням канонів він має право, навіть якщо не вважати Київ його канонічною територією), то не лише зникла б надія на проведення всеправославного собору. Патріарх Варфоломій та давні патріархати Сходу були б позбавлені значних фінансових подарунків від Росії. Керівництво РФ загрожує турецькому уряду припиненням поставок російських товарів, зокрема – енергоносіїв, а тому уряд Туреччини тисне на патріарха Варфоломія, щоб той не займав проукраїнської позиції. Змінити ситуацію за рахунок тиску Вашингтону на уряд Туреччини можна лише на обмежений період часу. Знайти ж в Україні кошти для альтернативної допомоги давнім патріархатам – загалом проблемно, цим питанням ніхто не займався.

3. На Всеправославному соборі 2016 р. буде прийнято документ про порядок надання

автокефалії. Згідно із ним, автокефалії надаватиме Константинопольський патріарх, але будь-яка помісна православна церква матиме право вето. Тому після всеправославного собору Константинопольський патріархат вже не зможе надати Києву автокефалії, навіть якщо далі наголошуватиме, що це – його канонічна територія.

4. На Всеправославному соборі буде прийнято документ про автономні церкви, права УПЦ згідно із ним будуть автоматично обмежені. Всі рішення УПЦ як автономної церкви будуть дійсні після затвердження у Москві. Слова із документів про “широку автономію та самоврядування” УПЦ втратять сенс, її статус “майже автокефальної церкви” стане неканонічним.

Труднощі, пов’язані з пасивністю української держави

До осені 2016 р. патріарх Константинопольський може сам надати автокефалію об’єднаній церкві в Україні. Патріарх Варфоломій в 2001 і 2008 рр. попередньою умовою надання автокефалії висував єдність УПЦ КП та УАПЦ, але після нового запуску процесу підготовки всеправославного собору (з весни 2009 р.) умовою надання автокефалії називає єдність УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ.

Крім того, патріарх Варфоломій не надаватиме автокефалії лише власним рішенням, а намагатиметься заручитися підтримкою інших предстоятелів православних церков (всього – 15). Для цього використовуються два механізми: Нарада предстоятелів православних церков і давні патріархати Сходу.

Нарада предстоятелів православних церков (“Сінаксіс”) – це консультативний орган, який відіграє велику роль у підготовці всеправославного собору, у вирішенні внутрішніх криз у церквах, коли це потребує авторитетного втручання. Нарада предстоятелів православних церков мала ключову роль у взаємодії із Константинопольським патріархом під час вирішення проблем розколу в Болгарії та при подоланні кризи в Єрусалимській церкві. Важливо, що членом Наради є патріарх Московський, і при бажанні надання автокефалії через механізм Наради знімає з нього особисту відповідальність. Завжди можна буде сказати і для вірних РПЦ, і для влади та громадян РФ, що “так вирішила вся Нарада”. І навіть якщо патріарх Московський матиме окрему думку і повний консенсус не існуватиме, то Нарада може прийняти рішення з огляду на переважний консенсус (всі, крім 1 чи 2 церков). Головне, щоб погоджувалися на позитивне рішення давні патріархати Сходу – Константинопольський, Олександрійський, Антіохійський. У разі неможливості скликати Нараду предстоятелів православних церков навіть самі давні патріархати Сходу можуть запропонувати позитивне рішення, до якого у робочому порядку приєднається більшість церков.

Саме розуміючи, що до осені 2016 р., до всеправославного собору, Московський патріархат не має права вето на рішення Константинопольського патріарха, особливо якщо вони будуть підтримані повним чи майже повним консенсусом на Нараді предстоятелів православних церков та обов’язковою згодою Олександрійського і Антіохійського патріархатів, РПЦ намагається 1) затягнути час у вирішенні українського питання; 2) підкупити давні патріархати Сходу як матеріальною, так і політичною підтримкою християн, які зазнають гонінь зі сторони ісламських терористів; 3) відволікти Україну та Константинополь від вирішення питання фактично різними проектами “відкриття представництва Константинопольського патріархату в Україні” тощо. В свою чергу Константинопольський патріархат теж використовує ситуацію, при якій Москва не може накласти вето на надання української автокефалії для м’якого шантажу, щоб досягти поступок від РПЦ не лише в плані проведення всеправославного собору, але і на екуменічному напрямку взагалі (намітилося радикальне зближення православ’я та католицизму, якому протистоїть Москва; папа поступається у всьому православним і хоче

досягти співпричастя із православними до 2025 р., це відновило б єдність Церкви першого тисячоліття – як єдність різноманіття).

У цих умовах слід згадати зарубіжний досвід державного сприяння вирішенню церковних проблем не у середньовіччі чи в епоху становлення національних держав (XIX–XX ст.), а в останні 20 років. Адже православ'я і світ дуже змінилися, і ті приклади, на які постійно посилається патріарх Філарет про вирішення проблем у Церкві через десятки років, не дійсні. Крім того, усі приклади, на які посилається УПЦ КП, пов'язані з тим, що відходила у розкол більшість, а не меншість, як то маємо в Україні. Крім того, історичний час пришвидшився: просто чекаючи визнання, можна його ніколи не дочекатися. Тому слід звернути увагу на прецеденти із 1990-х і 2000-х років:

1. Нарада православних предстоятелів, яка служила вирішенню проблеми розколу в Болгарській церкві, організовувалась державною владою Болгарії.

2. Держава завжди організовувала зближення сторін, між якими був міжправославний конфлікт не лише століття тому. Наприклад, приєднання “Російської православної церкви за кордоном” до РПЦ було плодом систематичних зусиль РФ протягом 8 років, починаючи із 2000-го і коштувало великих ресурсів.

Слід усвідомити: як зближення сторін конфлікту, так і визнання з боку Константинопольського патріарха та інших предстоятелів не може відбуватися без сприяння держави. Особливо актуальним це є сьогодні, коли з лютого 2009-го, з моменту свого обрання предстоятелем РПЦ, патріарх Кирило веде системну геополітичну гру проти українського православ'я зокрема та України загалом. Патріарх Кирило робить все, щоб і провести всеправославний собор, увійти в історію як церковний Петро Перший разом із Варфоломієм, але і не втратити Україну. Саме на гіпертрофованому честолюбстві патріарха Кирила можна зіграти, якщо при союзництві з Варфоломієм, Україна підведе його до вибору: або він проводить всеправославний собор із автокефальною й умовно союзницькою УПЦ, або ж втратить і можливість провести всеправославний собор, і Україну.

Не слід боротися за примарні кроки Константинополя проти Москви типу відкриття представництв Константинопольського патріархату в Києві та Львові. Вже сьогодні Константинопольський патріархат визнає Україну цілком і повністю своєю канонічною територією, а на Буковині Румунський патріархат діє проти Московського із благословення Варфоломія Константинопольського. Крім того, згідно із тлумаченням канонів Константинопольським патріархатом, неважливо, чия Україна канонічна територія: згідно із доктриною Константинополя, у перервах між Вселенськими соборами (не збиралися з VIII-го століття!) Константинопольський патріарх дарує автокефалії та автономії по всьому світові.

Необхідно влаштувати консультації єпископату УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ із керівництвом держави, а саме: єпископат різних церков не відчуває ніякої спільності, не бачать один одного в якості нормальних співбесідників та можливих братів за служінням.

Зібрати всіх на один день – цілком реально. На самому зібранні слід дати висловитися всім, починаючи з наймолодших і закінчуючи старшими за датою посвячення в єпископи (є така церковна традиція, і нею можна скористатися, щоб була більша свобода висловлювань, а не повторювали позицію керівництва). Головне навіть не те, що буде сказано, а щоб загальне враження залишилося, що всі ці люди можуть у перспективі бути Церквою як “єдністю різноманіття”. На цих зборах також можна буде побачити партії тих, хто буде протидіяти об'єднанню за будь-яких обставин.

Якщо на консультаціях буде видно, що є хоч якась надія на можливість взаємного терпіння в одній організації, тоді потрібно переходити до плану короткотермінового державного втручання за “болгарським сценарієм”.

“Болгарський сценарій”

Механізм об'єднання, застосований у Болгарії, дозволив швидко подолати розкол, і при цьому єдина Церква була визнана світовим православ'ям.

Фактором, що допоміг успішно вирішити проблему, став закон, згідно із яким внутрішній устрій релігійних організацій має відповідати канонічним нормам цих організацій.

Згідно із православними канонами, в Україні має бути одна Православна церква, і вона може бути автокефальною, якщо такої її визнають інші православні церкви світу на чолі з Константинополем.

Отже, необхідно:

1. Провести консультації єпископату УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ, запропонувавши добровільно об'єднатися.

2. Прийняти закон, згідно із яким на території України може бути лише одна Православна церква (аналогічно – одна Католицька, одна Греко-католицька, відповідно, Мукачівська єпархія має приєднатися до УГКЦ, але велика кількість протестантських церков, оскільки єдність не передбачена їхніми канонами).

3. У законі строком його виконання призначити місяць, за який і провести об'єднавчий собор.

4. Об'єднавчий собор має проходити у присутності Наради предстоятелів православних церков, або хоча б патріарха Константинопольського.

5. Пряме підпорядкування патріарху Московському (“ставропігія”) має бути заборонене, і всім русофільськи налаштованим єпископам і священникам необхідно пропонувати вибрати єдину УПЦ як Церкву для всіх, незалежно від національної та культурної орієнтації.

6. На об'єднавчому соборі єпископат УПЦ КП та УАПЦ приносить формальне покаяння у грісі розколу, єпископат УПЦ взаємно кається у жорстокому ставленні до єпископату УПЦ КП й УАПЦ. Як і в Болгарії, єпископат “розкольників” приймається без нового посвячення у склад єпископату УПЦ як канонічної Церкви.

7. Відбуваються вибори керівництва УПЦ за схемою: предстоятель мав бути від УПЦ, керуючий справами і секретар Синоду від УПЦ КП. Крім того, єдиний синод мав би складатися із 9 членів від УПЦ, 9 від УПЦ КП, 2 від УАПЦ. Рішення синоду мали б прийматися двома третинами голосів при обов'язковій згоді предстоятеля і керуючого справами. Рішення єдиного собору єпископів дійсне при позитивному голосуванні трьома четвертями загального складу.

8. Собор єдиної Церкви звертається до Наради предстоятелів православних церков із проханням про визначення статусу об'єднаної Церкви. При цьому українська держава має домогтися попередньої згоди патріарха Варфоломія надати автокефалію єдиній УПЦ. Шлях до цього: тиск Вашингтона на Константинопольського патріарха й уряд Туреччини (автокефалія українського православ'я – це буде удар НАТО по Росії більший, ніж система ПРО у Східній Європі); матеріальна допомога давнім патріархатам Сходу; обіцянка замінити РПЦ на всеправославному соборі, якщо та відмовиться брати в ньому участь.

9. Бажано священникам основних традиційних церков – об'єднаної Православної, Католицької та Греко-католицької – надати статусу соціальних працівників і встановити їм мінімальну заробітну плату від держави. Сьогодні священники та їх родини, особливо по селах, є соціально упослідженими (лише 5% священників не мають матеріальних труднощів), що не співпадає з їхніми очікуваннями (коли це покоління священників вибирало професію, то їх попередники були переважно забезпеченими). Лояльність до держави у священства потрібно “купити”. Свого часу Російська імперія після реформ 1861 р. економила на

священстві, попи бідували, не мали соціальної ваги та авторитету, тому і не змогли організувати людей на підтримку уряду. Зрозуміло, що перехід на відносини фінансового порядку має супроводжуватися вимогою до єпископату встановити фінансову прозорість і забезпечити дотримання соціальних прав священства (зараз священники можуть бути відсторонені чи звільнені єпископом навіть без пояснення причин).

10. Єдина УПЦ має встановити братерські партнерські відносини з УГКЦ, але слід утримуватися від утопічних поки що проєктів сопричастя православних і греко-католиків. Це може бути поки ініціативою знизу, з боку окремих вірних, але не може бути предметом державної політики, бо вона має бути реалістичною, а не романтичною. Водночас єдина УПЦ може допомогти Константинопольському патріархату та більшості православних церков у їх екуменічній політиці взагалі та у богословському забезпеченні екуменічних прагнень зокрема (при сприянні держави).

Основними труднощами на шляху реалізації є наступні проблеми:

1. Необхідність тимчасово відступити від базової ліберальної моделі, коли в Україні дозволяються усі церкви. Звичайно, що така нова політика може бути реалізована лише при переході до німецької моделі партнерських відносин із усіма церквами і значній ідейній роботі із пояснення суспільству необхідності такого комплексу заходів з огляду на завдання національної безпеки та оборони, відновлення історичної справедливості (Київ був початком християнства на Русі, а не Москва), вкладом церков у Революцію гідності.

2. Міжнародне товариство не усвідомлює до кінця, що РПЦ з 2008 р. сповідує погляди на відносини особистості та колективу в душі доктрини італійського фашизму, а з 2009 р. дотримується імперіалістичного вчення про “руський світ” як силу Добра і Захід як силу Зла, між якими неминуче зіткнення. У цій “останній війні” морально виправданими є будь-які засоби боротьби – навіть терор і брехня. Ірраціональна позиція війни із Заходом є не лише позицією окремих ідеологів РПЦ, а й усього її керівництва. Митрополит Володимир намагався завадити розповсюдженню цих ідей на Україну через розвиток власної церковної спільності, але зараз вже тактика Володимира (малі кроки до автокефалії) неможлива. Патріарх Кирило наголошує на тому, що він є лідером для всіх вірних УПЦ, патріархом усіх північних країн, що Україна є територією руського світу, оскільки вона (1) є країною, де російська мова і культура панівні та є засобами спілкування; (2) існує російський тип православ'я; (3) панують російські традиції державного та громадського життя. Усе це – маніпулятивні вигадки, оскільки Україна (1) має свою культуру, із терпимістю і миролюбством; (2) свій тип православ'я, більш народний та євангельський; (3) має свої традиції громадського й державного життя, протилежні до російських. Сьогодні або станеться повний розрив українського православ'я із російським, або ж частина українського православ'я перетвориться на adeptів ідей російського фашизму. Протидіяти фашизму необхідно, і саме до визнання цієї необхідності потрібно підвести єпископат УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ. Вони мають залишити взаємне поборення і разом із державою свідомо прагнути єдності українського православ'я та його визнання з боку Константинопольського патріархату. Про фашизм РПЦ і миролюбність українського православ'я мають свідчити усі українські церкви, прохаючи про підтримку Заходу в ідейній боротьбі з РФ.

3. Небажання предстоятелів УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ піти у відставку. Патріарх Філарет ненавидить митрополита Онуфрія, а Онуфрій зневажає Філарета. Поваги і довіри тут не може бути.

Водночас “другий ешелон” може мати конструктивні відносини і взаємну довіру, якщо УПЦ представлятимуть митрополит Антоній (ще навички менеджера має митрополит Філіп Полтавський, інші архієреї УПЦ зовсім нездатні до масштабної адміністративної роботи та модерування об'єднаними процесами), УПЦ КП – митрополити Епіфаній та Дмитрій,

УАПЦ – митрополити Макарій та Андрій.

Як саме використати взаємну прихильність осіб “другого ешелону” для об’єднання – не зовсім зрозуміло, якщо не буде доброї волі перших осіб поступитися новому поколінню керівників. Усі названі особи категорично відмовлялися протидіяти діючим предстоятелям та приймати участь у змовах проти них.

Якщо держава (1) не наважиться на тиск через нове законодавство за болгарським взірцем, (2) не умовить патріарха Варфоломія та Вашингтон підтримати проект єдиної УПЦ, (3) не переконає єпископат про необхідність зміни покоління керівників, то оптимальний шлях до становлення канонічної Помісної Православної Церкви в Україні буде втраченим, оскільки після осені 2016 р. Москва матиме офіційне право вето у питанні автокефалії Києва.

Єдиним негативним наслідком реалізації “болгарського сценарію” може бути формування невизнанної державою мережі громад, які будуть поминати патріарха Московського та матимуть яскраво виражену антиукраїнську орієнтацію. Але вже зараз найбільш проросійськи налаштовані священники й вірні емігрують у РФ, і при грамотній політиці можна мінімізувати таку небезпеку через наступні заходи:

1. Формування українського богослов’я єдності й відкритості, системна пропаганда такого богослов’я.
2. Протидія всім російським втручанням у справи українського православ’я.
3. Підтримка загального розвитку м’якої сили українського православ’я, підтримка його в інформаційних війнах із РФ.
4. Покращення відносин між УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ як перед об’єднанням, так і підтримка мирного характеру всіх подій під час об’єднання.

Естонська модель

В Естонії державна влада запросила Константинопольський патріархат забрати собі патріотично налаштовані парафії як автономну церкву. Українське православ’я в цілому є таким, що переросло якісні й кількісні розміри можливої автономії, але як тимчасову міру визнати зверхність Константинополя можна.

Наприклад, керівництво УАПЦ погоджується вже сьогодні бути автономною церквою у складі Константинопольського патріархату. Якби таке рішення прийняв патріарх Варфоломій, то до такої церкви приєдналася б значна частина парафій УПЦ КП та УПЦ.

Позитивними моментами у реалізації такого сценарію були б відрив багатьох парафій від УПЦ (бо вірні, в абсолютній більшості, згодні розглядати лише канонічну церкву як альтернативу перебування в МП). Але ті, що залишаться в УПЦ, будуть більш проросійськими і становитимуть пряму загрозу для України.

Негативним елементом були б нові суперечності між УАПЦ та УПЦ КП, новий ізоляціонізм УПЦ КП, бо вони б позиціонували себе як тих, хто відмовився йти у рабство до греків. Лозунг “будь-якими засобами подалі від Москви!” не визнається УПЦ КП, вона бажає лише автокефалії і не бажає приєднуватися до Константинопольського патріархату в якості автономної церкви. Хоча, можливо, і після смерті патріарха Філарета нове керівництво УПЦ КП розглядатиме це як одну із реальних альтернатив.

Керівництво Константинопольського патріархату не готове сьогодні визнати автокефалію чи автономію Києва, навіть якби об’єдналися УПЦ КП та УАПЦ, бо не бажає конфлікту із Москвою, а хоче провести всеправославний собор. Тим більше патріарх Варфоломій не бажає конфлікту із Москвою через саму лише УАПЦ, навіть якщо б при приєднанні до Константинопольського патріархату така церква у перспективі доволі швидко зросла б до 4-5 тисяч парафій. Користі Константинопольському патріарху від всіх цих тисяч парафій самих по собі було б мало, проблем – багато. Проти такої церкви воювала б не лише Москва та УПЦ, але й УПЦ КП.

Водночас поєднання УПЦ КП та УАПЦ – навіть суто символічне – мало б велике патріотичне значення і сприяло б пошуку загальної єдності. Однак слід враховувати, що якщо в Україні буде автономна церква Константинопольського патріархату, то ті парафії УПЦ, які до неї відмовляться переходити, будуть розвивати власну ідентичність у напрямку повного прийняття російського типу православ'я. Тому кращим є все-таки болгарський сценарій, із залученням до єднання всієї УПЦ і недопущенням розвитку російського типу православ'я в Україні. Якщо втручатися у церковні справи, то вже заради повного вирішення проблем, які існують та становлять загрозу національній безпеці.

Мінімально необхідна модель

Те, що можна реалізувати сьогодні – це поєднання УПЦ КП та УАПЦ.

Сьогодні патріарх Філарет відбувся як церковний лідер національного спротиву, його авторитет серед вірних УАПЦ (всіх її течій) виріс, і можна було б пояснити вірним, що тепер це вже не “радянський архієрей” і не “хитрий політик”. На місцях вже доволі давно зникло протистояння між УАПЦ і УПЦ КП. І якщо під будинком відкривається “філаретівський” храм, вірні УАПЦ спокійно ходять на служби до нього, що було неможливо уявити в 1990-ті і було виключенням ще десять років тому. Можна сказати, що єднання всього “немосковського” православ'я знизу – це історичний процес, який не можна заперечувати. І керівництво УАПЦ діє з огляду на нову історичну реальність, на зміну світогляду рядових вірних. Побачивши “русмір” у всій його страшній красі та величі, УАПЦ готова бути більш конструктивною у процесі єднання. Після смерті митрополита Мефодія УАПЦ робить огляд спадщини, збирає зруйноване і готується до власного помісного собору. І не існує жодних суттєвих перешкод для входження УАПЦ в якості автономної Львівсько-Галицької митрополії до складу УПЦ КП.

Сьогоднішній місцезбудитель УАПЦ митрополит Макарій не має єпископського апломбу, є яскраво вираженим священиком за своєю ідентичністю. Активно підтримував Революцію гідності, не раз у минулому змушував УАПЦ до перемовин із УПЦ КП і наполягав на необхідності єднання. Не менш важливо і те, що ввірені йому парафії не танули як сніг під весняним сонечком, а примножувалися й розвивалися.

До єднання із УПЦ КП підштовхують УАПЦ історичні обставини, які не залежать від українських справ. Патріарх Варфоломій не готовий прийняти УАПЦ до Константинопольського патріархату. Багато хто надіявся на тимчасове поєднання із УПЦ в США чи з УПЦ в Канаді, дехто – на тимчасову єдність із Польською православною церквою. Але після смерті митрополита Мефодія УАПЦ ясно і чітко дали зрозуміти, що ці шляхи закриті. Водночас, єдина УПЦ КП-УАПЦ отримає право нової апеляції до світового православ'я, і, в принципі, цього чекають.

Сьогодні єдина УПЦ КП-УАПЦ значно покращила б як позиції українського православ'я у змаганнях за визнання, так і позиції Константинопольського патріархату в його спробах тиску на Москву.

1. Наявність двох автокефальних церков стала приводом для Москви говорити про хаос і розбрат серед українських православних, і неможливість їх визнання через наявність двох “розкольницьких церков”.

2. Патріарх Варфоломій отримав би формальний привід для втручання, оскільки єднання УПЦ КП-УАПЦ було б виконанням його попередніх умов, які він ставив у 2001 та 2008 рр.

3. Патріарх Варфоломій отримав би засіб для тиску на РПЦ і міг би досягти загальної зміни її позицій із фундаменталістичних на помірковано-консервативні.

4. Якщо визнання УПЦ КП-УАПЦ не вдалося б досягнути до всеправославного собору 2016 р., то така церква стала б предметом перемовин у світовому православ'ї відразу після

собору. Самостійно УПЦ КП чи УАПЦ таким предметом перемовин не стануть.

Бажана державна політика при реалізації будь-яких сценаріїв

При будь-якому розвитку подій православні єпископи будуть конструктивно себе вести відносно України, якщо з ними будуть проводити певну системну роботу:

1. Необхідно перебувати з православними єпископами у постійному непублічному діалозі.

2. Треба всіх їх втягувати у партнерські відносини з українським громадянським суспільством і державою.

3. Необхідно ліквідувати недоторканість єпископів, коли вони можуть зраджувати Україну (Павло, Іларіон, Агафангел, Іонафан, Лонгін із УПЦ) чи розвалювати свої церкви (Драбинко із УПЦ), а їх все одно продовжують тримати в якості єпископів.

Усі держави, які мають значні проблеми із власною безпекою, а особливо Ізраїль та Туреччина, встановили офіційні й неофіційні фільтри для православного єпископату. Держава має право викреслити кандидатів на посаду предстоятеля. Держава має право вимагати відставки митрополитів та єпископів. В Україні ж, навпаки, навіть при спробах церков очиститися від одіозних діячів, відразу знаходяться впливові генерали, народні депутати, міністри, які заступаються за своїх “друзів”, часто навіть знаючи про їх деструктивну чи аморальну поведінку. І більше того: сама держава сприяла в кар’єрі особам, на яких є компромат, підриваючи можливості розвитку православ’я і так не зумівши жодного разу застосувати компромат. Краще вже було б висувати нескромпрометованих і талановитих, з якими можна домовитися, а не шукати користі від тих людей, які і Церкві, й Україні нічого доброго не зробили і не зроблять.

4. Необхідним є підвищення рівня культури і толерантності у відносинах між православними єпископами, священниками, мирянами.

5. Необхідно усвідомлювати, що українське православ’я буде цікавим для Константинопольського патріархату лише тоді, коли у Києві та Україні буде розвиватися оригінальне православне богослов’я, здатне сказати своє слово у міжправославному й екуменічному діалозі. На симпозіумі в Торонто у 2013 р. це прямо заявили представники Константинопольського патріархату в зв’язку із тим, що делегація від УПЦ за рівнем богословської думки була набагато краща за делегації УПЦ КП та УАПЦ. Також і при діалозі з УГКЦ, і при міжправославних та екуменічних контактах на міжнародному рівні не можна залишатися на хуторянському рівні. Одна із суттєвих проблем – це відсутність власних богословських центрів, які б давали оригінальну продукцію, розвивали б київську традицію теології.

6. Вся доля українського православ’я залежить від позиції єпископату, священства і вірних УПЦ. Необхідно визначитися: держава докладає зусиль із метою українізації та реформ в УПЦ чи бореться проти УПЦ? Наявне бажання здійснити одночасно обидві стратегії – це найгірше, бо в УПЦ при спробах розправи над нею залишаються і україноорієнтовані люди, які через ворогування держави чи УПЦ КП до них починають займати антиукраїнські позиції. Повільна українізація, коли всі заходи залишені на ініціативу самої УПЦ, теж неефективна: УПЦ після 2009 р. не здатна на самостійні кроки, на вияв ініціативи, адже перебуває під величезним тиском патріарха Кирила, і навіть збереження статус-кво потребувало величезних зусиль. Так чи інакше, але вірні УПЦ здатні прийняти лише церковну християнську аргументацію, а не патріотично-державницьку (будь-яке використання Церкви та їх особисто на чиюсь користь суперечить їх установкам). Необхідно, щоб хтось пояснював із церковної точки зору вірним УПЦ зусилля держави щодо нормалізації канонічного статусу УПЦ КП та УАПЦ: ця робота спрямована на те, щоб “розкольники” могли спасатися. Так само ідея єдиної канонічної Православної церкви

повинна бути для вірних УПЦ представлена у межах церковної аргументації: розрив єдності з Москвою – це втрата відносна, а єдність Церкви в Україні та її загальна канонічність – цінність абсолютна. При цьому вірні УПЦ повинні бачити, що обмін є повноцінним: якщо вони, Церква більшості, погоджуються з автокефалізмом, то очевидно, що вони не можуть також віддати керівництво Церкви в руки меншості (Філарета чи інших кандидатів) або допустити торжество націоналізму над християнством в єдиній Церкві. УПЦ КП та УАПЦ неодноразово засуджували філетизм (єресь, згідно із якою українська церква – лише для українців). Церква, як і політична нація – з усіх національностей, і її ідеологія – вище за етнічну ідеологію. В принципі, сьогодні УПЦ КП та УАПЦ готові поступитися керівництвом в єдиній Церкві здоровому кандидату від УПЦ та змиритися із більш поміркованою позицією Церкви у питанні національному (універсальний дискурс має бути власністю єдиної УПЦ, а не тих, хто захоче бути із Росією – вони мають бути представлені не як прибічники лінії на єдність, а як церковні сепаратисти й екстремісти). Кінець кінцем, єдина УПЦ має постати як необхідність у свідомості не тому, що її існування є корисним з точки зору світських чи ієрархічних інтересів, а тому що це – вимога православних канонів, тому що це – шлях до спасіння мільйонів душ. Поки що здорова критика імперіалізму і російського націоналізму церковної Москви з точки зору християнського вчення (а не також “нашого” націоналізму) розвивається лише вузьким колом церковної інтелігенції, яка пише на портали “Релігія в Україні”, “Релігійно-інформаційна служба України”, “Київська Русь”. Саме ця критика зіграла провідну роль у поразці ідеології “русміра” в 2009-2011 рр. у полеміці всередині УПЦ. Але ніхто ніколи не підтримав ані відповідних ідеологів “канонічної автокефалії”, ані ресурси, які були засобом церковної інформаційної кампанії проти ідеологічного вірусу “русміра”. Сьогодні вже вичерпані усі можливості волонтерського розвитку відповідного сегменту ідейної роботи з вірними УПЦ, і ніхто нічого просто так робити не буде. Тому відносно УПЦ слід взагалі визначитися і брати під власну опіку ті сили, які видаються державі “здоровими”. У нас же замість відповідних зусиль буває так, що відверті русофіли, антиукраїнські елементи, деструктивні особистості – уфаворі, а конструктивні люди в УПЦ – не потрібні, кинуті напризволяще чи навіть зазнають гонінь. Ще дивно, як за такої політики УПЦ хоч якось підтримує українську державу (і то період толерантних заяв уже закінчується теж, а цього ніхто не хоче помічати). Релігійні тренди, як-от: підтримка в УПЦ канонічної автокефалії чи, навпаки, ідей “русміра” – це все “віруси”. Ми не конструємо своїх “корисних ідейних вірусів” і не розповсюджуємо їх у релігійному середовищі. Ми не протидіємо чужим “деструктивним, небезпечним ідейним вірусам”. Необхідна відповідна ідейно-богословська робота, пригадаємо, що у XVII ст. саме вона стала гарантією успіху реформ митрополита Петра Могили.

7. Усі потрібні стратегічні й тактичні кроки неможливо передбачити, і тому необхідна принципова реформа державної політики в релігійній сфері, щоб не упускати історичних можливостей та не витрачати сили й кошти на порожні проекти чи взагалі нічого не робити. Релігійна сфера потребує більше ніж бюрократичного підходу. Вона потребує нового державного менеджменту, “коригуючої терапії” української релігійної сфери й особливо – православ’я. Якщо такої терапії не розпочати сьогодні, то завтра можна мати релігійні війни, взаємне відчуження за релігійною ознакою, підрив національної безпеки і системну релігійну протидію модернізації України.

Із нашого дослідження можна зробити кілька загальних висновків. Державна політика в релігійній сфері потребує нових стратегій, нових інструментів реалізації, нових перспектив. Без активної позиції держави, при продовженні сьогоднішньої реактивної політики, отримаємо розповсюдження впливу “русміра” в Україні та у світовому православ’ї. При активній державній політиці, навіть без обмеження релігійних свобод, можемо мати

сприятливі для України тенденції у релігійній сфері.

Література:

1. *Здіорук С.* Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття : монографія / Сергій Здіорук. – К. : Знання, 2005. – 552 с.
2. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / Олександр Саган. – К. : Світ знань, 2004. – 912 с.
3. *Саган О. Н.* Православна проблематика в дослідницьких здобутках українських релігієзнавців / О. Н. Саган // Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення. – К., 2006. – С. 145-161. – (Українське релігієзнавство. – 2006. – № 40).
4. *Саган О.* Національні прояви православ'я: український аспект / Олександр Саган. – К. : Світ знань, 2001. – 256 с.
5. *Саган О.* Стан Православ'я України як відображення його історії / О. Саган // Україна релігійна: Колективна монографія. – Кн. 2. : Стан релігійного життя України. – К., 2008. – С. 219-237. – (Українське релігієзнавство. – 2008. – № 46).
6. *Саган О.* Помісна православна Церква: проблеми і прогнози конституювання / О. Саган, С. Здіорук // Україна релігійна: Колективна монографія. – Кн. 2. : Прогнози релігійного життя України. – К., 2008. – С. 136-158. – (Українське релігієзнавство. – 2008. – № 48).
7. *Чорноморець Ю.* Ідеологічні війни у православній Україні [Електронний ресурс] / Ю. Чорноморець. – Режим доступу : <http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/33243/>
8. *Чорноморець Ю.* Коментарі щодо рішення про “українську” комісію Константинопольського патріархату [Електронний ресурс] / Ю. Чорноморець. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/analitica/2040-komentari-shhodo-rishennya-pro-ukrayinsku.html>
9. *Чорноморець Ю.* Українське Православ'я: старі проблеми у новому сторіччі [Електронний ресурс] / Ю. Чорноморець. – Режим доступу : http://dt.ua/SOCIETY/ukrayinske_pravoslavuya_stari_problemi_u_novomu_storichchi-49120.html

Чорноморець Ю. П. Перспективи создания канонической Поместной Церкви в Украине.

Новая ситуация после Революции достоинства, во время кризиса на Востоке Украины, после смертей предстоятеля УПЦ МП митрополита Владимира и главы УАПЦ митрополита Мефодия вызывает необходимость поиска новых моделей государственной политики в религиозной сфере, учитывая новые возможности по созданию канонической Поместной Православной Церкви в Украине.

Ключевые слова: *религиозная свобода, национальная безопасность, поместная церковь, вселенское православие, украинское православие.*

Chernomorets Y. P. Perspectives of creation of canonical self-governed Local Orthodox Church in Ukraine.

New situation after the “Revolution of Dignity”, during the crisis at the East of Ukraine, after the deaths of the primates of UOC MP metropolitan Volodymyr and UAPC metropolitan Methodius, calls for search of new models of state policy in religious sphere, with regards to new options for creation of canonical self-governed Local Orthodox Church in Ukraine.

Keywords: *religious freedom, national security, local church, global Orthodoxy, Ukrainian Orthodoxy.*